

KURTULUŞ CENGİZ
ÖNDER KÜÇÜKURAL
HANDE GÜR
Türkiye’de Spiritüel Arayışlar

İletişim Yayınları 3086 • Araştırma-İnceleme Dizisi 506

ISBN-13: 978-975-05-3219-1

© 2021 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM

1. Baskı 2021, İstanbul

EDİTÖR Tanıl Bora

DİZİ KAPAK TASARIMI Ümit Kıvanç

KAPAK Suat Aysu

KAPAK FOTOĞRAFI Hande Gür

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Remzi Abbas

BASKI Ayhan Matbaası · SERTİFİKA NO. 44871

Mahmutbey Mahallesi, 2622. Sokak, No: 6/31 Bağcılar 34218 İstanbul

Tel: 212.445 32 38 • Faks: 212.445 05 63

CILT Güven Mücellit · SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları · SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

KURTULUŞ CENGİZ
ÖNDER KÜÇÜKURAL
HANDE GÜR

Türkiye'de Spiritüel Arayışlar

Deizm, Yoga, Budizm,
Meditasyon, Reiki vb.

KURTULUŞ CENGİZ 1977'de Kayseri'de doğdu. Hacılarlı. Bornova Anadolu Lisesi'nde muhabbet, Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nde sosyoloji ve siyaset okudu. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü'nde öğretim üyesi. İletişim Yayınları'ndan çıkan kitapları: *Yav İşte Fabrikalaşak Anadolu Sermayesi'nin Oluşumu: Kayseri Hacılar Örneği* (2013) ve B. Akşit, R. Şentürk ve Ö. Küçükural'la beraber *Türkiye'de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri* (2012).

ÖNDER KÜÇÜKURAL Sabancı Üniversitesi Siyaset Bilimi Programı'nda doktora öğrenimini tamamladı. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Psikoloji ve Sosyoloji Bölümleri'nde çift anadal programından mezun oldu. Daha sonra yine aynı üniversitenin Sosyoloji Bölümü'nde gençlerdeki Avrupa Birliği karşıtlığının dinamiklerini araştırdığı tezi ile yüksek lisansını tamamladı. 2011-2012 yılları arasında Washington DC'deki Georgetown Üniversitesi'nde ziyaretçi araştırmacı olarak bulundu. *Yaşlılar ve Yaşlı Yakınları Açısından Yaşam Biçimi Tercihleri* (TÜBA, 2003) ve *Türkiye'de Dindarlık* (İletişim, 2012) adlı kitapların yazarlarından biridir. Ekolojik akıl yürütme ve karar verme, toplumsal yapı ve din, erkeklik, vatandaşlık, sivil toplum, girişimcilik, yaşlılık gibi alanlarda birçok araştırma projesinde görev aldı. İbn Haldun Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü'nde çalıştı.

HANDE GÜR 2015 yılında Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nden mezun olan Hande Gür, Konya ve İstanbul'daki Mevleviler üzerine yazdığı, etnografik bir çalışma olan tezi ile yüksek lisansını da aynı üniversitede tamamladı. Ayrıca Almanya'da doğan Türkler, Türkiye'deki İslâmî moda endüstrisi ve Türkiye'de spiritüellik gibi ulusal ve uluslararası pek çok sosyoloji araştırmasında araştırma asistanı olarak çalıştı. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nde tamamladığı karma araştırma yöntemlerine odaklanan tezinde de spiritüellik meselesini konu edindi. İlgili alanları din ve spiritüellik sosyolojisi, din antropolojisi, toplumsal cinsiyet ve ilgili konularda kullanılan araştırma yöntemleridir. 2020'de doktora eğitimine Kanada, Alberta Üniversitesi'nde antropoloji alanında devam etti ve aynı üniversitede araştırma görevlisi olarak çalıştı.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	7
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ	11
İKİNCİ BÖLÜM	
SİRİTÜEL ARAYIŞLARLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMSAL VE OLGUSAL TARTIŞMALAR	33
Spiritüel arayışları nasıl tanımlamalı	46
Spiritüel hareketlere katılmayı sağlayan etkenler	61
Türkiye literatürü	77
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
TÜRKİYE'DE SİRİTÜEL ARAYIŞ DİNAMİKLERİ	85
Makro faktörler: Modernleşme, sekülerleşme, neo-liberalleşme, postmodernleşme	85
Mikro faktörler	111
<i>Katılımcıların sosyo-ekonomik profili</i>	111
<i>Travmalar</i>	129
<i>"Mucizevi" olaylar, karşılaşmalar, rastlantılar</i>	149
<i>Orta sınıf yalnızlığı ve kamusalığın kaybı</i>	162
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
SİRİTÜEL İNANÇLAR VE PRATİKLER	173
Spiritüel inançlar	175
Spiritüel pratikler	190

BEŞİNCİ BÖLÜM

SPIRİTÜELLİK VE TOPLUMSAL CİNSİYET	205
Spiritüel kadınlıklar ve spiritüel erkeklikler.....	215
Toplumsal cinsiyet ve spiritüellik deneyimi.....	229

ALTINCI BÖLÜM

SPIRİTÜELLİK, İSLÂM VE TASAVVUF	243
--	-----

YEDİNCİ BÖLÜM

SPIRİTÜELLİK, BEDEN VE ŞİFA	265
--	-----

SEKİZİNCİ BÖLÜM

SPIRİTÜELLİK VE EKOLOJİ	289
--------------------------------------	-----

DOKUZUNCU BÖLÜM

SONUÇ	309
--------------------	-----

EKLER	321
--------------------	-----

EK 1 Konya Gözlemleri	323
------------------------------------	-----

EK 2 Ezgi Sorman'la Ses Banyosu Etkinliği	331
--	-----

EK 3 Sema Atölyesi ve "Conference of Birds" Etkinliği (Kuşlar Meclisi).....	333
---	-----

EK 4 Fethiye Yoga Meditasyon ve Mindfulness Kampı / İnzivası Kısa Gözlemleri (4-8 Temmuz 2019)	337
---	-----

EK 5 Görüşülen Kişilerin Listesi	341
---	-----

KAYNAKÇA	349
-----------------------	-----

ÖNSÖZ

Bu çalışma TÜBİTAK 1001 programı tarafından desteklenen ve Dr. Öğr. Üyesi Kurtuluş Cengiz tarafından 1 Ekim 2018 - 1 Mart 2020 tarihleri arasında yürütölen 117K270 no'lu "Türkiye'de Spiritüel Arayışlar" adlı araştırma projesinin verilerinden yararlanarak hazırlandı. Proje kapsamında iki lisans bitirme, iki de yüksek lisans tezi yazıldı. Lisans bursiyerlerimizden Reyhan Büyüközkan; "Eleştirel Bir Literatür Değerlendirmesi: Türkiye'de Spiritüel Arayışlar", Elif Yönden ise "Türkiye'de Güncel Spiritüel Arayışlar" başlıklı tezleriyle Ankara Üniversitesi DT-CF Sosyoloji Bölümü'nden mezun oldular. Yüksek lisans bursiyerlerimizden Fatemah Mashael, proje kapsamında topladığı verilerden "An Exploratory Study of Women's Involvement in New Age Spirituality in Turkey" başlıklı teziyle İbn Haldun Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü'nde yüksek lisansını tamamladı. Diğer yüksek lisans bursiyerimiz Hande Gür de "Moving Beyond Qualitative and Quantitative Methods: Experimenting Sequential Mixed Methods While Studying Spirituality" başlıklı yüksek lisans tezi ile Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nden yüksek lisans derecesini aldı. Araştırmaya resmen dâhil olmasa da birçok aşamasına katılıp katkı koyan Duygu Şendağ ise hâlihazırda proje verilerinden yararlan-

narak yine İbn Haldun Üniversitesi Medeniyetler İttifakı Enstitüsü'nde "*Neo-spiritualism in Turkey: Alternative Healing Practices*" başlıklı doktora tezini yazıyor. Dolayısıyla proje kapsamında oldukça yoğun bir akademik üretim gerçekleşti.

Bu nedenle öncelikle projeyi finanse ederek araştırmamın gerçekleştirilmesini sağlayan TÜBİTAK'a, projenin yürütüldüğü kurum olarak Ankara Üniversitesi'ne ve projede yardımcı kuruluş olarak yer alan İbn Haldun Üniversitesi'ne çok teşekkür ederiz. Kurumsal desteğin yanı sıra bu süreçte birçok kişiden de özel destek ve yardım aldık. Projenin başvuru hazırlıkları sırasında bize literatür desteği veren ve yurtdışında yaşadığı için resmen katılamasa da proje boyunca bize fahri danışmanlık yapan Dr. Alp Arat'a; danışmanlarımız Prof. Dr. Recep Şentürk ve Dr. Mehmet Ali Üzelgün'e; bursiyerlerimizden Hande Gür'ün tez danışmanlığını yapan, dolayısıyla anketin hazırlanması sürecinde bize destek olan Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Sosyal Araştırma Yöntemleri Anabilim Dalı Öğretim Üyesi Prof. Dr. A. Sinan Türkyılmaz'a; projenin birçok aşamasında yer alarak emeklerini ve araştırma heyecanlarını bizimle paylaşan bursiyerlerimize; kısa bir süre de olsa bizimle birlikte çalışan Ceylin İdel'e, katılımcılara ulaşmamızı kolaylaştıran Bora Ercan, Murat Gültekin ve Güvenç Özgür'e ve son olarak bizimle görüşmeyi kabul eden; ancak adlarını araştırma etiği nedeniyle açıkça anmadığımız tüm katılımcılara en içten teşekkürlerimizi sunuyoruz, sağ olsunlar.

Yiğit Özgür, *Uykusuz*, sayı 2014/44, no. 374, 30 Ekim 2014, s. 9.

GİRİŞ

2008 ve 2011 yılları arasında Türkiye'deki geleneksel ve konvansiyonel dindarlığı anlamak amacıyla yaptığımız “Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Din”¹ adlı araştırmanın saha çalışmaları sırasında görüştüğümüz insanlara dinî inançlarını ve pratiklerini soruyorduk. Bu sorular, Allah’a inançtan başlayıp meleklerden, peygamberlerden geçerek büyü, nazar ve fala kadar iniyordu. Araştırmanın sürdüğü üç yıl boyunca Anadolu’nun farklı şehirlerinde birçok insanla bu meseleleri derinlemesine konuştuk ve hiç ummadığımız yanıtlar aldık. Bunlar arasında en çok ilgimizi çekenler, dünyayı ve evreni düzenleyen bir şeye inandığını ama bunu tam tarif edemediğini söyleyenlerdi. Belki Tanrı değil ama bir tür enerjiye, ruha, doğaya ya da düzenleyiciye inandığını söyleyenler; birden fazla güç olduğuna inananlar; evrende bizden başka canlıların (uzaylıların) yaşadığını ve bizi etkilediğini düşünenler; bütün dinlerin aynı gücün farklı tezahürleri olduğunu dolayısıyla hepsinin aslında bir ve aynı şey olduğunu vurgulayanlar gibi hem benzer hem de farklı yaklaşımlar söz konusu idi. Bununla birlikte başta İzmir olmak üzere birçok ilde yeni dinî hareketler ya da yeni çağ hareketleri kapsamında ele alınabilecek çok ilginç bazı kişilerle de görüş-

1 Ayrıntılı bilgi için bkz. Akşit vd., 2012.

müştük. Ancak o zaman bu tür inançları ve hareketleri değerlendirmeye dönük kuramsal bir hazırlığımız yoktu ve bunları mevcut araştırma içinde nereye koyacağımızı bilemedik. Biz de oturup düşünüp bu inançları ve pratikleri değerlendirmeyi bir sonraki projeye havale etmeye karar verdik.

Şu an okuduğunuz kitap işte o bir sonraki projenin ürünüdür. 1 Ekim 2018’de başlayıp 1 Mart 2020’de biten “Türkiye’de Spiritüel Arayışlar” adlı proje kapsamında bu sefer yalnızca bu tür bireysel spiritüel arayışlara odaklandık. Zaten aradan geçen on yılda Türkiye’de bu alanda gözle görülür bir patlama yaşandı. Özellikle büyük şehirlerin orta-üst sınıf mahallelerinde çoğalmaya başlayan yoga-meditasyon stüdyoları, bunun en bariz göstergesi. Özellikle yüksek eğitilmiş, orta-üst gelir grubuna mensup, profesyonel meslek sahibi genç ve orta yaşlı kadınlar arasında yoga ve meditasyona bir şekilde bulaşmayan neredeyse yok gibi. Avrupa ve Amerika’daki eğilimlere paralel olarak yoga, reiki, tantra, şifacılık, şamanlık, bioenerji, alternatif tıp, astroloji, numeroloji, meditasyon, ruhsal varlıklarla ilişki, kaba vb. alternatif inançlar ve spiritüel pratikler son zamanlarda Türkiye’de de giderek daha popüler oluyor. Peki, neden insanlar bu tür inanç ve pratiklere ilgi duyuyorlar? İşte bu araştırma özel olarak bu meseleye odaklanıyor; geleneksel dinî pratiklerden (camiye gitmek, oruç tutmak, namaz kılmak, bir dinî cemaate ya da tarikata mensup olmak vb.) ziyade kişisel/öznel deneyimi öne çıkaran bu tür arayışlara dönük ilgiyi, büyük çoğunluğu Müslüman bir ülkedeki yerel dinî tecrübe bağlamında anlamayı amaçlıyor.

Öte yandan elbette spiritüel hareketler geleneksel dindarlığın etkisi ile kıyaslandığında hâlâ toplumun çok az bir kesimini kapsıyor ve genellikle orta-üst sınıftan eğitilmiş insanlarla sınırlı kalıyor. Dolayısıyla Türkiye’de yeni yeni popülerleşmeye ve kitleselleşmeye başlayan bu tür arayışlar ilk bakışta marjinal ve görece önemsiz bir konu gibi görünebilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken çok önemli bir nokta var. Dünyada toplumsal hareketler, yalnızca o harekete katılanların sorunlarını, durumlarını, itirazlarını ya da beklentilerini içermez; çok

daha kapsamlı bir dönüşümün de ipuçlarını barındırırlar. Öyle ki toplumsal hareketlerin bizatihi varlığı bile o toplumda bazı şeylerin alttan alta değiştiğinin göstergesidir. Bu bağlamda biz de bu hareketleri yalnızca farklı, ilginç ve renkli oldukları için değil başta din olmak üzere Türkiye’de toplumsal değişimin önemli bir semptomu oldukları için önemsiyor ve ele alıyoruz.

Dolayısıyla bu araştırmanın problemi, büyük çoğunluğu Müslüman olan, resmî dinî örgütlenmesi (Diyanet İşleri Başkanlığı) bütünüyle İslâm’ın Sünni/Hanefi yorumu çerçevesinde şekillenmiş bulunan ve bu nedenle de diğer dinler bir yana İslâm’ın farklı mezheplerine bile olumlu bir gözle bakmayan bir dinî atmosfer içinde yaşayan Türkiye’de bireysel/öznel dinî inanç ve pratiklerin nasıl yaşandığı, bu hareketlere duyulan ilginin toplumsal olarak ne anlama geldiği ve neye denk düştüğüdür.

Özellikle de son yıllarda Türkiye’de ateizmin ve deizmin yaygınlaşmasına ilişkin bazı heyecan verici tartışmaların² yapıldığı; Diyanet İşleri Başkanlığı’nın oldukça angaje bir aktör olarak eşcinsellikten yogaya kadar iç siyasete sürekli müdahalede bulunarak açıklamalar yaptığı; camilerden her gün rutin dışı selalârin okunduğu bir dönemde Türkiye’de la-diniliğin³ (*nonreligi-*

2 Ateizm, deizm ve dindarlık tartışmalarını derleyip yıllara ve yayınların niteliğine göre sınıflandıran çok yararlı bir kaynak olarak Serdar Güneş’in bloguna bakılabilir. <https://serdargunes.wordpress.com/2018/04/11/ateizm-deizm-tartismalari/>, erişim 20.07.2020.

İlgili haberler için bkz. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-43832877>, erişim 27.04.2020.

3 “1910’larda Gökalp tarafından *laique* (laik) kavramına atıfta bulunmak üzere kullanılan ilk Türkçe kelime, dinî olmayan ya da din-dışı anlamına gelen “la-dinî”dir. Bu kavram Şeyhülislâm ve *Sırat-ı Müstakim*’de (daha sonra *Sebilürreşad*) yazan İslâmci yazarlar tarafından tanrıtanımazlıkla eş tutulduğu için yerini laik kelimesine bırakmıştır (Adivar, 1947: 277)” (Azak, 2019: 23). Ancak biz burada kavramı dinî olmayan inançları kapsayan daha geniş bir bağlamda kullanıyoruz. Çağdaş literatürde “la-dinilik” (*nonreligion*) kavramı tek bir fenomenden ziyade “dinî olmayan” birçok farklı duruşa verilen genel bir isimdir ve “dinsizlik, agnostiklik, ateistlik, din karşıtlığı, dine kayıtsızlık ve inançsızlık gibi ifadeleri içeren genel bir çerçevedir” (Zuckerman, 2008; Zuckerman ve ark., 2016). Bununla birlikte tüm dünyada bu tür anlayışlara sahip kişilerin sayısının giderek artması nedeniyle kavram aynı zamanda genel bir eğilimi temsil etmekte olup din alanında yaşanan gelişmeleri anlamak için de bize yeni imkânlar sunmaktadır.

on) ya da la-dinî inanç ve pratiklerin analizinin toplumsal değişimin anlaşılması açısından daha da önemli hale geldiğini düşünüyoruz.

Bu noktada Diyanet'in hem diğer dinler ve inançlar hem de resmî İslâm dışındaki yorum ve pratiklere nasıl baktığı ve bu tartışmalarda nerede durduğu özel bir önem taşıyor. Zira Diyanet⁴ 104.819 personeli⁵ ve birçok bakanlığı aşan devasa bütçesiyle⁶ Türkiye'deki dinî, insani, toplumsal ve kültürel hoşgörüsüzlüğün,⁷ eşitsizliğin ve etnosentrizmin (etnikmer-

4 Diyanet konusunda daha yeni gözden geçirilmiş klasik bir çalışma için bkz. Gözaydın, 2020, Türkiye'de sekülerizm ve devlet ilişkisini Diyanet üzerinden inceleyen yetkin bir çalışma için bkz. Turner ve Arslan, 2013 ve Diyanet'in AKP döneminde değişen işlevine odaklanan bir çalışma için bkz. Öztürk, 2016.

5 DİB'in web sayfasında 31.12.2019 tarihi itibarıyla 104.819 personel olduğu bildiriliyor. Bkz. <https://stratejigelistirme.diyamet.gov.tr/sayfa/57/istatistikler>, erişim 24.07.2020. Ancak 31 Ocak 2018'de yayımlanan bir haberde Erbaş'ın verdiği rakamlar çok daha yüksek. "Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde yaklaşık 100 bin imam-müezzin bulunduğunu ifade eden Ali Erbaş ayrıca kurumda 20 bin kadrolu Kur'an Kursu öğretmeni, 20 bin geçici Kur'an Kursu öğreticisi, 3 bin vaiz ve bin 250 müftünün bulunduğunu söyledi". Bu rakamlar toplandığında personel sayısının 144.250 kişi olduğu anlaşılıyor. İlgili haber için bkz. <https://www.kamupersoneli.net/kamu-personelleri/diyamet-isleri-baskanliginin-personel-sayisi-belli-oldu-h41670.html>, erişim 24.07.2020.

6 "Diyanet 2020 Yılı Bütçe Teklifi'ne göre, 2018'de 7.7 milyar TL, 2019'da ise 10.4 milyar TL ödenek ayrılan kuruma 2020 yılı için 11.5 milyar TL, 2021 yılı için 12.3 milyar TL ve 2022 yılı için 13.1 milyar TL ödenek verilmesi öngörüldü. Böylece Diyanet'e üç yıl için yaklaşık 37 milyar TL ödenek ayrıldı. Diyanet, bütçe büyüklüğüne göre yapılan sıralamada, 16 bakanlıktan sekizinin bütçesini geride bıraktı. İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, AB Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı, bütçe büyüklükleri ile Diyanet'in gerisinde kaldı". İlgili haber için bkz. <https://t24.com.tr/haber/diyamet-in-2020-butcesi-sekiz-bakanligi-geride-birakti-butcenin-125-milyon-lirasi-derneklere-aktarilacak,845137>, erişim 24.07.2020.

7 Ayasofya'nın yeniden camiye çevrilmesi sonrasında 24 Temmuz 2020 tarihinde düzenlenen açılış sırasında Diyanet İşleri Başkanı Erbaş tarafından düzenlenen kılıçlı/fetihli müsamere bu konuda eşsiz bir tarihi örnektir. Konuyla ilgili bazı parlak analizler için bkz. Ümit Kıvanç'ın yazısı <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/07/14/aslina-rucu-eden-bir-sey-var-sahiden/>, erişim 5.07.2020. Bahadır Özgür'ün yazısı için bkz. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/07/28/ayasofyada-kilic-taksimde-pala-kadikoyde-sopa/>, erişim 5.07.2020. Mucahit Bilici'nin analizi için bkz. <https://www.gazeteduvar.com.tr/yazarlar/2020/07/12/ayasofyada-tarih-yeniden-yazilirken/>, erişim 5.07.2020.

kezcilik) en temel ve yaygın resmî kaynaklarından birini oluşturuyor. Dolayısıyla Diyanet'in din yorumunun nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünni/Hanefi kesimler için hâlâ etkili olduğu düşünülürse; resmî İslâm dışı inançların ve yorumların yayılması konusunda, en çok endişe duyan ve alarma geçen kurumların başında gelmesi oldukça anlaşılır bir durum.⁸

Bunda Diyanet'in Türkiye'de resmî din tekelini elinde bulundurması ve bu gücünü başka dinî gruplarla ve inançlarla paylaşmak istememesi (elbette bunda ne kadar başarılı olduğu ayrı bir tartışma konusudur) kadar, temsil etme iddiasında olduğu kesimlerin dinî inançlarının kendi belirlediği sınırların dışına çıkması durumunda kendi mevcudiyetinin sorgulanacağına ilişkin endişesi⁹ de önemli bir rol oynuyor. Hatta bu durum Diyanet'i mutad "Alevilik Sorunu" ile nasıl baş edeceğinden çok daha fazla endişelendiriyor bile olabilir. Zira Alevilerin büyük bir çoğunluğu kendilerini İslâm dairesi içinde gördüklerinden,¹⁰ Diyanet onlara ilişkin söylemini kurarken,

İştar Gözaydın'ın analizi için bkz. <https://www.dw.com/tr/diyanet-akpnin-iktidar%C4%B1n%C4%B1-peki%C5%9Firme-noktas%C4%B1nda-kritik/a-54456517?maca=tr-Twitter-sharing>, erişim 6.07.2020.

Deniz Parlak'ın *Birgün'e* verdiği röportaj için bkz. <https://www.birgun.net/haber/akademisyen-deniz-parlak-hilafet-tartismalarini-degerlendirdi-hilafet-tartismasi-hegemonya-iddiasi-310398>, erişim 6.07.2020.

- 8 Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığı'nın Kızılcahamam'da düzenlediği ve deizm ve ateizmin yaygınlaşmasına ilişkin tartışmaların da yapıldığı "Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı"na katılan (daha önce hükümetin düzenlediği Alevilik Çalıştayları'na da katılmış olan) Necdet Su-başı'nın toplantı ile ilgili gözlemleri için bkz. <https://www.dunyabizim.com/etkinlik/soz-alma-cesareti-h30439.html>, erişim 20.07.2020.
- 9 Esasen Diyanet'in başta Aleviler olmak üzere diğer din, mezhep ve inançlardan (inançsızlar da dâhil olmak üzere) insanları dışlayabilmesi, ancak onun bu dışlayıcı konumunun nüfusun çoğunluğunu oluşturan Sünniler tarafından sorgulanmaması ile mümkün olabiliyor. Dolayısıyla Diyanet, mevcudiyetinin sorgulanmasına imkân verecek küçük büyük her türlü gelişmeden çok ciddi bir biçimde rahatsız oluyor ve bu tür konularda çok net ve sert tepkiler gösteriyor.
- 10 Alevilerin kendilerini İslâm içinde gördüklerine ilişkin ampirik bir araştırma ve çalışma için bkz. Fırat, 2004 ve Yıldırım, 2018; bu konudaki tartışmanın nasıl inşa edildiğini inceleyen bir çalışma için bkz. Dressler, 2016; "Alevilik İslâm'ın nesi oluyor?" sorusuna yanıt arayan bir çalışma için bkz. Yalçınkaya, 2014; Aleviliğe has farklılığın din içinde nasıl anlamlandırılabileceğini tartışan çalışmalar için bkz. Çamuroğlu, 2005, 2006; Aleviliğin tarihi hakkında geleneksel-muhafazakâr klasik bir akademik çalışma için bkz. Ocak, 2018; Bu

örneğin cemevlerinin ibadethane statüsü alması talebini “İslâm’ın tek ibadethanesinin cami olduğu ya da caminin Alevilerin de ibadethanesi olduğu” gibi içeriden argümanlarla reddedebiliyor. Benzer bir söylemi Erdoğan’ın “Alevilik Ali’yi sevmezse ben de Aleviyim,” söyleminde de görebiliyoruz. Ancak söz konusu yoga, Budizm, meditasyon, reiki, ateizm, deizm vb. inanç, düşünce ya da pratikler¹¹ olduğunda Diyanet ve Devlet¹² bu şekilde içeriden konuşamıyor ve söylemini çok daha komplocu, kuşkucu, damgalayıcı (*stigmatization*) ve kriminalleştirici bir yerden kuruyor.¹³ Bu nedenle diğer din ve inançla-

yaklaşımına karşı güçlü bir alternatif için bkz. Karakaya-Stump, 2015; Turner’ın dinin yönetimi (*management of religion*) kavramı üzerinden AKP iktidarı döneminde devletin ve Diyanet’in Alevilik konusuna yaklaşımını analiz eden bir çalışma için bkz. Arslan, 2015.

- 11 Diyanet’in yoga, reiki, şifacılık, gizemcilik gibi inanç ve pratiklere bakışına ayrıntılı bir örnek için bkz. Yeşilyurt, 2015. Ayrıca *Diyanet* dergisinin Ağustos 2017’de çıkan 320. “Deizm, Ateizm, Nihilizm Kışkacında İnsanlık” başlıklı sayısı için bkz. https://serdargunes.files.wordpress.com/2018/04/deizm-ateizm-nihilizm-kiskacinda-insanlik_diyanetdergi_08_2017.pdf, erişim 20.07.2020.
- 12 “Yükseköğretim Kurulu (YÖK) çalıştayında İçişleri Bakanlığı adına sunum yapan Bilgi Toplama Dairesi Başkanı Ömer Ulu çarpıcı önerilerde bulundu. KİHB Daire başkanı ‘ateizm, deizm, pagancılık ve Tengricilik’ inanç biçimlerine karşı din adamlarını göreve çağırdı. ‘Ateizm, deizm, Tengricilik’ düşüncesinin ‘kötü alışkanlık’ olduğunu vurgulayan Ulu, din adamlarının ‘ruh doktoru’ olmasını önerdi. Kötü alışkanlıklardan uzak, sağlıklı bir hayatın inşa edilmesinde din adamlarının çok önemli bir rolü olduğunu belirten Ulu, ‘manevi açından’ boşluğa düşen gençleri bekleyen en önemli tehlikeler olarak, ‘Ateizm, deizm, pagancılık, Tengricilik, uyuşturucu vb. kötü alışkanlıklardır’ dedi. Ulu’nun sunumu İçişleri Bakanlığı’nın farklı inanç yorumlarına yaklaşımını gözler önüne serdi”. İlgili haber için bkz. <https://artigercek.com/haberler/yok-calistayinda-ateizm-deizm-pagancilik-ve-tengricilik-e-karsi-din-adamlari-goreve-cagirdi>, erişim 19.07.2020.
- 13 Din işleri Yüksek Kurulu’nun yoga ile ilgili fetvası şöyle: “Yoga, Hinduizm ve Budizm’de kişiye birtakım ilâhî bilgiler ve yetenekler kazandırarak, onun arınmasına ve hakikate ulaşmasına aracı olması amacıyla uygulanan bir yöntemdir. Son yıllarda ülkemizde bedensel egzersiz ve psikolojik terapi faaliyetleri görünümünde yaygınlaşan yoga merkezlerinin önemli bir kısmı kendilerini bu dinlerden ayırıştırarak bağımsız yoga uygulayıcısı oldukları söylemiyle faaliyet göstermektedirler. Ancak yoganın dinî bir yönünün bulunmadığı ve zihinsel arınmayı amaçlayan alıştırmalar olduğu söylemi tam olarak gerçeği yansıtmamaktadır. Çünkü Hint dinlerinde yoga, dinî bir uygulama olarak varlığını sürdürmektedir (“Brahmanizm”, DIA, VI, 331). Buna göre bir Müslümanın, başka bir dinin inanç ve ibadetlerine dayandığını bilerek, yoga yapması uygun değildir”. Bkz. <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/34/yoga-yapmanin-hukmu-nedir->, erişim 19.07.2020.

ra karşı eskiden beri gelen hoşgörüsüzlüğünün ve eşitsiz tutumunun yanı sıra Diyanet'in son yıllarda yaygınlaşmaya başlayan spiritüel hareketler konusunda da oldukça tepkisel olduğunu, bu hareket ve inançları, milli ve manevi birliğimizi bozmaya çalışan dış mihrakların ürünü, tezgâhı ya da komplosu olarak tanımladığını ve devletten bu mesele konusunda acilen önlem alınmasını talep ettiğini,¹⁴ İslâmcı basın¹⁵ da bu tutumu cansiperane desteklediğini görüyoruz. Bir diğer etken de elbette Diyanet'in son dönemlerde zaten çok zayıf olan kurumsal özerkliğini iyice yitirmiş ve bütünüyle siyasal iktidarın bir ideolojik aygıtı haline dönüşmüş olması ile ve dolayısıyla da siyasal iktidarın rahatsız olduğu ya da talep ettiği konuları¹⁶ du-

Diyanet İşleri Başkanı Erbaş'ın deizm tartışmalarına ilişkin yaklaşımı ise şöyle: "Bizim milletimizin hiçbir ferdi böyle sapık, batıl bir anlayışa asla prim vermez. Milletimize, gençlerimize kimse iftira atmasın. Benim bu tanımından sonra hiçbir gencimizin ve insanımızın sapık ve batıl felsefi bir düşüncenin peşinden gidecek kadar buna itibar edeceğini zannetmiyorum." İlgili haber için bkz. <https://diyanet.gov.tr/tr-TR/Content/PrintDetail/11462>, erişim 22.07.2020.

- 14 Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı'nın düzenlediği 6. Din Şûrası'nın Sonuç Bildirgesi'nin 10. Maddesi'nde talihsiz bir biçimde şöyle söyleniyor: "Arkalarında birtakım yeni dinî akımlar bulunan, sağlıklı yaşam, iç huzuru, denge, kişisel gelişim, iş hayatında başarı gibi söylemlerle kendilerini kamuflayan, dinî ve milli kültürümüze yabancı yapılar hususunda toplumu aydınlatıcı çalışmalar yapılmalıdır".
- 15 İslâmcı basının bu konuda çok daha açıktan ve saldırgan bir tavır aldığını görüyoruz. Bkz. *Milli Gazete*'nin 19 Mayıs Törenleri'nde yapılan yoga gösterisi hakkındaki manşeti: "YOGARTIK Neresi Milli Neresi Dinî", 21 Mayıs 2019. Benzer biçimde Ece Vahapoğlu'nun MEB'e bağlı okullarda çocuk yogası yaptırmak için yaptığı başvuruyu haberleştiren *Akil*'in 14 Şubat 2019 tarihindeki manşeti de şöyle "ETCEP'ten (Eğitimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Projesi) Sonra Yoga Skandalı". MEB'in bu projeyi İslâmcılardan gelen tepkiler neticesinde iptal ettiğine ilişkin haber için bkz. <https://www.gercekgundem.com/guncel/71104/gericiler-yogayi-hedef-gosterdi-meb-geregini-yapti>, erişim 19.07.2020. Türkiye Herkes İçin Spor Federasyonu'nun (THISF) MEB'e, yoga için "farklı mekânlarda, farklı amaçlar güderek dinî istismar, ayın, inziva amaçları ile kullanıldığına" ilişkin değerlendirmeler ilettiğine dair *Cumhuriyet* gazetesinin "MEB Yoga'nın Peşine Düştü Önlenecek Sorunlar Yaratır" başlıklı haberi için bkz. <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/meb-yoganın-pesinedustu-onlenemez-sorunlar-yaratir-1715273>, erişim 19.07.2020.
- 16 Bu konuda ilginç bir örnek de 15 Temmuz Darbe Girişimi sonrası Diyanet'in hazırladığı iddia edilen: "Dinî Sosyal Teşekküller, Geleneksel Dinî-Kültürel Oluşumlar ve Yeni Dinî Yönelişler" adlı rapordur. Kemal Öztürk'ün YouTube kanalına konuşan eski Diyanet İşleri Başkanı Görmez bu konuda bir çalışma